

процессе // *Российская юстиция*. 2000. № 3. 11. Дубинный В. А. Потерпевший на предварительном расследовании в советском уголовном процессе: Автореф. дис. ... кан. юрид. наук. Саратов. 1964. 16с. 12. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Навч. посіб. К.: Юриком Інтер, 1999. 576с. 13. Чепурний О.О. Кому захищати інтереси потерпілого // *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 3. 14. Удалова Л. Деякі проблеми розвитку кримінально-процесуального законодавства // *Право України*. 2002. № 6. 15. Крикунов О.В. Психологічна експертиза потерпілого як засіб доказування цивільного позову про компенсацію моральної шкоди // *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 5(27).

Надійшла до редколегії 29.12.2002 р.

О.А. Куций

Система юридичних гарантій суб'єктивних прав громадян

До сьогодні в юридичній літературі пропонувалися різні визначення юридичних гарантій [1]. З урахуванням певних уточнень можна дати узагальнене поняття юридичних гарантій прав і обов'язків громадян як сукупності норм і правовідносин, що забезпечують використання правових засобів, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються права громадян, досягається виконання ними своїх обов'язків, попереджуються і припиняються правопорушення, а також ліквідуються їх наслідки. Однак таке загальне визначення не дозволяє встановити сутність і систему гарантій.

На наш погляд, враховуючи те, що в залежності від характеру і спрямованості дії гарантії можуть бути поділені на матеріальні і процесуальні, є можливість визначити систему юридичних гарантій як сукупність засобів матеріального і процесуального характеру. Матеріальні юридичні гарантії можуть бути визначені, як сукупність правомочностей громадянина, а також засобів правового забезпечення їх охорони і захисту в процесі реалізації. Процесуальні юридичні гарантії становлять передбачені законодавством спеціальні процедурні правила реалізації прав, а також порядок їх охорони і захисту на випадок порушення.

Взаємодіючи і доповнюючи одне одну, матеріальні і процесуальні юридичні гарантії створюють можливість реального здійснення права. При відсутності однієї з цих категорій проголошене право часто перетворюється в декларацію, бо його реалізація залежить від розсуду сторін.

У свою чергу, засоби правового забезпечення охорони і захисту реалізованих громадянами правомочностей, що виступають як елемент матеріальних юридичних гарантій, підрозділяються на міри відповідальності і міри захисту. Юридична відповідальність є однією з найдійовіших юридичних гарантій прав і свобод громадян [2].

Однак, незважаючи на широке її уживання, загальноприйнятого визначення юридичної відповідальності поки не вироблено. Так, В.М. Горшенев визначав юридичну відповідальність як визнану державою здатність особи давати звіт у своєму протиправному діянні і зазнавати міри державного при-

мусового впливу у формі позбавлення благ, що безпосередньо знаходяться в розпорядженні правопорушника [3].

Здається, що в такому тлумаченні відповідальність зводиться до елемента цивільної правоздатності, яка являє собою здатність особи мати цивільні права й обов'язки (ст.9 ЦК УРСР) [4], що навряд чи можна визнати вдалим.

Дехто зазначає, що відповідальність тісно пов'язана з санкцією правової норми. Не зупиняючись докладно на характеристичні взаємозв'язку цих двох правових категорій, відзначимо лише, яка юридична відповідальність може розглядатися як один з видів реалізації санкції, що має специфічні ознаки, до числа яких може бути віднесене те, що вона: є за своїм характером примусовим заходом, застосовується до осіб, винних у здійсненні правопорушення; супроводжується державним і суспільним осудом винного правопорушника; сполучена з покладанням на винну особу невивідних для неї наслідків матеріального чи особистого характеру [5].

Часто з категорією «санкція» юридична відповідальність ототожнюється з категорією «обов'язок» [6]. Таке зіставлення цілком слушне з однак тим уточненням, що під відповідальністю варто розуміти не будь-який обов'язок, який існує в регулятивному правовідношенні, а лише обов'язок, що виник разом із правоохоронним правовідношенням.

Відповідальність – це новий, додатковий обов'язок, який є вторинним стосовно до первісного обов'язку, не виконаного внаслідок правопорушення, цей новий обов'язок полягає нерідко в необхідності зазнати обтяжень і позбавлень, що накладаються понад наявні обов'язки, виражається в державному осуді особи, яка скоїла правопорушення [7].

Іноді при характеристиці юридичної відповідальності підкреслюється, який вона є не тільки виконанням обов'язку, який виник внаслідок скоєного особою правопорушення, але і виконанням обов'язку, що має за мету досягнення визначеного і конкретно вираженого корисного суспільству результату, пов'язаного з позитивною діяльністю особи, тобто, крім відповідальності негативної (ретроспективної) виділяють відповідальність позитивну [8].

Думається, що розподіл юридичної відповідальності на позитивну і негативну (ретроспективну) не відповідає її природі, оскільки в основі позитивної відповідальності лежить насамперед моральна, а не правова оцінка [9].

Сутність юридичної відповідальності полягає в тому, що вона є застосуванням до правопорушника передбаченої санкцією правової норми примусового заходу. Тому, більш правильним бачиться розглядати юридичну відповідальність як ретроспективний вид відповідальності разом з однопорядковим з нею позитивною відповідальністю.

Попереднє дозволяє виділити наступні характерні ознаки юридичної відповідальності: вона являє собою реалізацію санкції правової норми, є за своїм характером примусовим заходом; супроводжується державним осудом винної особи; сполучена з покладанням на винного невивідних для нього наслідків матеріального чи духовного характеру.

Отже, з врахуванням сказаного можна зробити висновок, що гарантією

прав громадян – учасників податкових правовідносин є те, що особи, винні в порушенні податкового законодавства, можуть залучатися до карної, адміністративної й іншої відповідальності.

Міри кримінальної відповідальності можуть застосовуватися у випадках, коли порушення податкового законодавства є одночасно карним злочином, що виражає крайній ступінь суспільної шкідливості (небезпеки) і протиправності правопорушення [10]. Адміністративна відповідальність настає тоді, коли порушення податкового законодавства містить склад адміністративного правопорушення. Така відповідальність настає у випадках, передбачених Кодексом про адміністративні правопорушення [11]. Серед інших видів відповідальності, що застосовуються за порушення податкового законодавства, можуть бути названі державно-правова відповідальність, дисциплінарна тощо.

Іншим видом матеріальних юридичних гарантій є так звані «міри захисту». Цей термін носить певною мірою умовний характер, тому що міри юридичної відповідальності також спрямовані на захист законних прав і інтересів, забезпечення належного виконання обов'язків суб'єктами правовідносин. Обидві правові категорії є видами державного примусу, реакцією держави на порушення суб'єктивних прав чи невиконання юридичних обов'язків, заходами охорони і захисту суспільних відносин [12].

Розмежування мір відповідальності і захисту знаходить все більш широку підтримку в правовій літературі. Основними критеріями чого є: підстави застосування (відповідальність – за правопорушення, міри захисту можуть застосовуватися і при наявності об'єктивно протиправного діяння), характер і ступінь ваги наслідків, що настають для порушника (на відміну від юридичної відповідальності міри захисту не тягнуть покладання на особу додаткових обтяжень чи позбавлень), функціональна спрямованість: відповідальність спрямована на перевиховання правопорушника шляхом застосування карних санкцій, міри захисту мають на меті відновлення порушеного стану, припинення правопорушення.

З урахуванням названих властивостей міри захисту можуть бути охарактеризовані як правоохоронні засоби примусового впливу, спрямовані на захист прав і правопорядку, припинення дій, що порушують права, і відновлення правового становище, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язків, застосовувані до суб'єкта незалежно від його провини.

Щодо процесуальних гарантій, то у широкому значенні весь юридичний процес гарантує реалізацію прав громадян, організацій, а також виконання ними обов'язків.

Разом з тим, у якості спеціальних юридичних гарантій варто розглядати не весь процес у цілому, а лише ті його різновиди і прояви, що підпадають під загальне визначення юридичних гарантій, що розуміються як сукупність правовідносин, які забезпечують використання правових засобів і способів, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються права громадян, досягається виконання ними своїх обов'язків, попереджаються і припиняють-

ся правопорушення, а також ліквідуються їх наслідки.

Таким чином, до числа юридичних гарантій варто віднести процесуальні форми правозастосовчої діяльності, тобто те, що у теорії називається правозастосовчим процесом.

Юридична процесуальна форма безпосередньо пов'язана з державним примусом. Вона призначена сприяти здійсненню справді демократичних принципів державного керівництва суспільством, ступінь розвиненості процесуальних норм впливає на рівень правового змісту державного примусу. Чим вище цей рівень, тим у більшій мірі державний примус здатний виконувати функції позитивного фактора соціального розвитку [13].

Список літератури: 1. Детальніше: Харитонов С.О. До питання про визначення юридичних гарантій // Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 1994. 2. Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе. М., 1987. 3. Горшенев В.М. К вопросу о понятии юридической ответственности в советском праве // Вопросы теории советского права. Новосибирск, 1966. 4. Советское гражданское право: субъекты гражданского права. М., 1984. 5. Харитонов С.О., Саниахметова Н.А. Правовое обеспечение надлежащей реализации права на жилище: Учеб. пособ. К., 1990. 6. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. М., 1976. 7. Бренштейн Д.И. Понятие ответственности за нарушение социалистических правовых норм и вина как неперемное условие ответственности. Ташкент, 1964. 8. Маленин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях. М., 1968. 9. Недбайло П.Е. Система Юридических гарантий применения советских правовых норм // Правоведение. 1971. № 3. 10. Боброва Н.А. Гарантии реализации государственно-правовых норм. Воронеж. 1984. 11. Базылев Б.Г. Юридическая ответственность. Красноярск, 1985. 12. Проблемы общей теории права и государства / Под общ. ред. проф. В.С. Нерсесянца. М., 2001. 13. Ойгензихт В.А. Мораль и право. Душанбе, 1987. 14. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. М., 1982. 15. Детальніше про адміністративну відповідальність / Бахрах Д.Н. Административная ответственность. 2000. 16. Ставицкий П.Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. К., 1982. 17. Алексеев С.С. Общая теория права. М., 1981.

Надійшла до редакції 28.12.2002 р.

Т.С. Кириченко

Межі дії патенту України на пристрій, спосіб

Патент – це єдина форма охорони винаходів, визнана в промислово розвинених країнах. З одного боку, вона дає його власнику монопольне право на використання запатентованого винаходу у виробничій і комерційній діяльності, з іншого – забороняє третій особі застосовувати охоронний винахід без згоди патентовласника. Головне призначення патенту полягає не в наданні патентовласнику можливості використовувати винахід, а в усуненні всіх третіх осіб від використання запатентованого винаходу.

Як сказано у Законі України про внесення змін у Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” [1]: “Патент дає своєму власнику виключне право використання винаходу (корисну модель) за своїм розсудом, якщо використання не порушує прав інших власників патенту”, п.5 «Патент дає його власнику заборонити іншим особам використовувати винахід (корисну модель) без його дозволу».